

УДК 141.33

Realitas vs wirklichkeit: генеза двох концептів західної метафізики

В. Ю. ПОПОВ

Донецький національний університет, м. Донецьк, Україна, E-mail: popovmak@mail.ru

Авторське резюме

У сучасній українській філософській літературі терміни «реальність» і «дійсність» вживаються як рівнозначні або достатньо близькі за змістом один одному. Втім вони мають значні змістовні відмінності не тільки з їх етимологією, але й принципово різними метафізичними підвалинами їх виникнення й використання. Категорія «реальність» у європейській метафізиці тісно пов'язана речовинністю, а не процесуальністю. Категорія ж «дійсність» відображає динамічний вимір буття й веде свій початок від «*ἐνέργεια*» (енергейя) «Метафізики» Аристотеля, яка згодом перетворилася в категорію німецької філософії «*Wirklichkeit*». В статті доводиться, що концепти «*realitas*» та «*Wirklichkeit*» народжуються наприкінці епохи високої схоластики, а їх засновниками були Дунс Скот та Майстер Екхарт. Зокрема концепт «*realitas*» вводиться Дунсом Скотом для позначення «*ultima realitas*» («остаточної реальності») сущого, яке складає *haecceitas* (цеїсть) «цієї ось» індивідуальної речі. Концепт же «*realitas*» (реальність), виступаючи лише допоміжним, згодом у західній онтології набуває метафізичної значущості. Майстер Екхарт запозичує у Альберта Великого термін «*actualitas*» (актуальність) та перекладає це слово на мову своїх проповідей як «*wercelicheit*», яке згодом перетворилося на «*Wirklichkeit*». Це слово у вустах проповідника-містика перестає бути простим перекладом «*actualitas*» перетворюючись із Божественного *actus*

© В. Ю. Попов, 2014

purus у «бездієву діяльність». Однак ці містичні нашарування згодом зникають; у Х. Вольфа слово «Wirklichkeit» означає визначеність існування або реалізацію можливого. Проте в німецькій класиці (І. Кант, Г. Гегель) продовжує зберігатися розмежування «Wirklichkeit-Realität». В марксизмі дійсність все більше отождествлюється з об'єктивною реальністю. Подібні ж процеси відбуваються в англійській аналітичній філософії (наприклад у Л. Вітгенштайна). Проте у статті наголошується, що проблема розмежування категорій «реальність» та «дійсність» набуває актуальності в зв'язку з появою радикального конструктивізму. У висновках вказується, що це розмежування є необхідним для визначення двох метафізичних парадигм: реїстичної та актуалістської.

Ключові слова: реальність, дійсність, діяльність, речовинність, *realitas*, *haecceitas*, *véryceia*, *Wirklichkeit*, реїзм, актуалізм.

Realitas vs wirklichkeit: the genesis of the two concepts of western metaphysics

V.YU. POPOV

Donetsk national university, Donetsk, Ukraine, E-mail: popovmak@mail.ru

Abstract

The terms «reality» and «reality» are used interchangeably, or quite similar to each other in the modern Ukrainian philosophical literature. However, they have significant substantive differences, which not only with their etymology, but also fundamentally different metaphysical foundations of their origin and use. Category «reality» in the European metaphysics is closely linked substantiality, and not as a process. Category «reality» reflects a dynamic dimension of being, and originates from the «*véryceia*» «Metaphysics» of Aristotle, which later developed into the category of German philosophy *Wirklichkeit*. In the article it is proved that the notions of «*realitas*» and «*Wirklichkeit*» born in the end of the age of high scholasticism, and their founders were Duns Scotus and Eckhart Meister. In particular, the concept of «*realitas*» is entered Duns Scotus to denote «*ultima realitas*» («ultimate reality») things that is *haecceitas* «thisness» individual things. The concept of «*realitas*» (reality) speaking only a subsidiary subsequently in Western ontology acquires metaphysical significance. Eckhart Meister borrows from Albert the Great, the term «*actualitas*» (actuality) and translates this word into the language of their sermons as «*wercelicheit*», which later became «*Wirklichkeit*». This word in the mouth of a preacher mystic ceases to be a simple translation of «*actualitas*» turning from the Divine actus purus in «non-action activities». However, these mystical layering subsequently disappear; Ch. Wolf word «*Wirklichkeit*» means the certainty of the existence or possible implementation. However, in the German classics (I. Kant, G. Hegel) a continued separation «*Wirklichkeit-Realität*». In Marxism reality more and more identified with the objective reality. Similar processes occur in the English-analytic philosophy (for example L. Wittgenstein). However, the article notes that the problem of the delimitation of the categories of «reality» and «reality» is becoming increasingly important in connection with the emergence of radical constructivism. this distinction is need to define two metaphysical paradigm: reists and actualists, indicated in the conclusions.

Keywords: reality, reality, activities, real, *realitas*, *haecceitas*, *véryceia*, *Wirklichkeit*, reism, actualism.

В історії філософської думки існують тексти, що мали вирішальний вплив на подальший її розвиток. До таких безперечно належать кантівська «Критика чистого розуму», гегелівська «Феноменологія духу», гайдеггерівське «Буття та час»... Однією з таких книжок є збірка афоризмів Людвіга Вітгенштайна під назвою «Логіко-філософський трактат», що спричинила лінгвістичний поворот або мовну революцію у філософії ХХ сторіччя. В цьому трактаті, який спочатку мав красномовну робочу назву «Речення» (*Der Satz*), Вітгенштайн намагався дати вичерпні та задовільні відповіді на найважливіші метафізичні питання в межах логіко-філософського дослідження мови. Одним з таких питань є питання «Чим є світ?» Вітгенштайн відповідає на нього чітко й лаконічно: «Світ є сукупністю фактів, а не речей» [6, с.7], як вважається в більшості філософських систем. Але подальші пояснення дещо ускладнюють розуміння. У тезі 2.063 він пише: «Реальність у своїй сукупності є світом» (у перекладі Євгена Поповича, 1995)

[6, с.8]. Категорія «реальність» у європейській метафізиці тісно пов'язана речовинністю, а не процесуальністю (саме слово «реальність» походить від латинського *res* – річ). Цікаво, що у першому російському перекладі І. Добронравова та Д. Лахуті теза 2.063 «Тракта-ту» перекладена інакше: «Действительность, взятая в ее совокупности, есть мир» [4, с.5]. В новітньому перекладі М. Козлова та Ю. Асеева [5] маємо таку ж тезу і лише в оригінальному перекладі Вадима Руднева зустрічаємо таке: «Совокупная Реальность есть Мир» [3, с.10]. Справа в тому, що ми маємо переклади з різних джерел. «*Tractatus Logico-Philosophicus*» або «Блакитна книга» спочатку побачила світ у німецькому оригіналі (1921 р.), але зразу ж (1922 року) була перекладена англійською Ч. К. Огденом (з участю Ф. Рамсея). Так-от злочасна теза 2.063 у першому вигляді як «*Die gesamte Wirklichkeit* (виділено нами – В.П.) *ist die Welt*» [21, с.5], а перекладена «*The sum-total of reality* (виділено знову ж нами – В.П.) *is the world*» [22, р.6]. Тобто український переклад (як і переклад Руднева) зроблений

з англійської версії, інші ж російські переклади з німецького оригіналу. Чи є тотожними німецьке «Wirklichkeit» англійському «reality», чи є тотожними категорії «дійсність» та «реальність» у сучасному філософському дискурсі? Для розв'язання цієї проблеми необхідно звернутися до походження цих категорій та їх подальших трансформацій у європейській філософії.

Наша стаття присвячена появі та подальшому розвитку двох ключових концептів західної метафізики «реальність» (realitas) та «дійсність» (Wirklichkeit). Зазвичай у філософській літературі терміни «реальність» і «дійсність» вживаються як рівнозначні, але вони мають значні змістовні відмінності, що фіксуються їх етимологією. І тому в українській, російській і німецькій мовах, крім слів реальність, реальность, Realität, є особливе слово дійсність, действительность, Wirklichkeit. Первинним, природно, було німецьке Wirklichkeit, в слов'янських філософських тезаурусах (у тому числі й українському, російському, а також чеському та словацькому) воно перекладається за допомогою кальки від слова «дія» та з'являється в XIX сторіччя під впливом німецької філософії. Як писав свого часу А. Шопенгауер: «Слова дійсність (Wirklichkeit) і дійсний (wirklich) у філософії незрівнянно краще і виразніше, ніж їх синоніми реальність і реальний: перші властиві виключно німецькій мові, і у неї є привід пишатися ними» [11, с.325]. Втім справа не тільки в тому, що слово Wirklichkeit більш рідне для німецького вуха, «краще і виразніше», справа в тому, що концепти «реальність» та «дійсність» мають принципово різне змістовне навантаження, відбивають різні зрізи буття як такого. На це вказує й відмінність у походженні цих концептів, яке ми ставимо за мету дослідити в нашій розвідці.

Незважаючи на те, що уявлення про реальність та дійсність, тобто те, що є істинно існуючим, з'являються ще у самих джерелах західного філософування, концепти «realitas» та «Wirklichkeit» народжуються лише наприкінці величної епохи високої схоластики. Досить символічним є те, що їх поява на світ була майже одночасною – самий початок XIV сторіччя. Прикметним є й те, що їх «батьками» були два «тезки» Йоан Дунс Скот та Йоан Екгарт фон Гохгейм (більш відомий як Майстер Екгарт), що поховані в одному й тому ж німецькому місті Кельні.

Досить кволе тіло шотландського францисканця Йоанна Дунса Скота мало душу, що була «вагітною» великою кількістю ідей. Віртуозно володіючи категоріальним інструментарієм Аристотеля і попередньої схоластичної традиції – forma (форма), materia (матерія), substantia (сутність), res (рід), accidentia (випадкові ознаки), (вид),

genus (рід), natura (природа), ens (сущє). – він народжує принципово новий концепт «realitas» (реальність). Вперше цей термін з'являється у нього в «Оксфордських сентенціях (Opus Oxoniense)» — головному творі Йоанна Дунса Скота, систематизованих лекціях Doctor Subtilis (Тонкого Доктора) десь 1300 року. В своїх пошуках по-справжньому існуючого він пише про розмаїття «реальностей»: «realitas unde accipitur genus» («реальності від якої береться рід»), «realitas unde accipitur differentia (ex quibus realitas specifica accipitur)» («реальність, реальності від якої береться [видова] відмінність, – з якої утворюється реальність виду») та т.ін., які, втім, «semper in eodem (sive in parte sive in toto) sunt realitates eiusdem rei, formaliter distinctae» («завжди в одному й тому ж (частково або в цілому) є сутністю реальності однієї й тієї ж речі, формально відмінні одна від одної») [8, сс.123, 144]. У своїх «Questiones subtilissime in metaphysicam Aristotelis» («Найтонших питаннях до метафізики Аристотеля») Скот говорить про «realitas tota comp relationis» («реальності всіх відносин»), гіпотетичному – «modus realitas omnium» («модус цілісної реальності», тобто всереальності – В.П.) [15], «...non tanta realitas est in illa unitate sicut in unitate numerali...» («...не така суть в ній реальність єдності, як у нумеричній єдності...») [15]. У трактаті «De primo principio» («Про Першопочаток») Doctor Subtilis зазначає, що головною функцією реальності є служити роздільником між збіг і розрізненням у реально подібному: «Omne realiter conveniens convenit et differet realitate non formaliter eadem...» («Все реально схоже збігається і розрізняється за допомогою реальності, яка формально не одна і та ж...») [16, с.120-121].

Але, як вважає Дунс Скот, «ultima realitas» («остаточну реальність») сущого складає haecceitas (цейсть) «цієї ось» індивідуальної речі. Зокрема, Doctor Subtilis пише: «Non est igitur ista entitas materia vel forma vel compositum, in quantum quodlibet istorum est natura, sed est ultima realitas entis...» («Отже, ця сутність не є ні матерія, ні форма, ні композит, оскільки будь-яке з цього є природа, але вона (індивідуальна сутність) є остаточна реальність сущого») [8, с.315].

Об'єктом критики Дунса Скота був гілеморфізм томістів, тобто теорія, що пояснює буття як сукупність матерії та форми, де матерія забезпечує завдяки своїй невизначеності індивідуальність, а форма надає матерії визначеності. Такі ідеї були продовженням метафізики Аристотеля, і їх відстоював, зокрема, домініканець Тома Аквінський. Скот заперечував те, що невизначена матерія може надати чомусь індивідуальності – Сократа робить Сократом його «Сократність». Непотрібно шукати іншої причини індивідуального, крім

самої індивідуальності, ніщо інше не може пояснити існування окремого.

Треба зазначити, що концепт «haecceitas» народжений Дунсом Скотом був майже забутий у подальшому розвитку європейської філософії: після занепаду скотистської школи до нього звертається лише Г. Ляйбніц. Лише у XX сторіччі він знову з'являється у філософському дискурсі. Мартін Гайдеггер у своїй дисертації «Вчення Дунса Скота про категорії та значення» (1916) був майже заворожений поняттям «haecceitas»: «Те, що реально існує, є Індивідуальним. ...Все реально існує є таким «тут і зараз» [18, s.240]. Форма індивідуальності (haecceitas) покликана показати початкову визначеність реальної дійсності». Однак після написання дисертації Гайдеггер вже не намагається використати «haecceitas» у своїх подальших працях, замінюючи його «індивідуация», «Entwurf» тощо.

Таким чином, саме слово «haecceitas» власне відбиває головний концепт «народжений» Дунсом Скотом, але він так і не вижив у суворому світі філософських дискурсів. Допоміжний же концепт «realitas» (реальність), що був звичайною субстантивацією латинського «realis» (реальний, той, що належить речі), чекало довго життя, що триває й до сьогодні. Згідно з українським «Філософським словником», виданим за редакцією В. І. Шинкарука, «реальність – це філософський термін, який означає те, що існує насправді» [9, с.524]. Це визначення майже повторює дефініцію Оксфордського словника: «Reality is the state of things as they actually exist, rather than as they may appear or might be imagined (реальність – це стан речей, як вони існують насправді, а не те, як вони можуть з'являтися або можуть бути уявлені)» [20, p.326]. Але останнє визначення вказує на речовинний характер реальності, тобто реальність – це, насамперед, буття речей (або того, що ми розглядаємо як речі). Втім латинське *res* багатозначне: наприклад Р. Декарт писав про *res extensa* (річ протяжну) та *res cogitans* (річ мислячу). Деякі дослідники вважають, що спочатку слово *res* означало процес, судову справу, де зіштовхуються різні точки зору з приводу певних питань, а тільки потім вже з цього недиференційованого поняття виділилося окреме уявлення про предмет, з приводу якого йде спір, – і цей предмет часто мав конкретну матеріально-речову форму. Загалом же під річчю зараз у більшості випадків мають на увазі окремий об'єкт матеріального світу, що має відносну незалежність, об'єктивність та усталеність свого існування. Таким чином, реальність – це певний стан речей, статична характеристика буття. В наш час, проте як і в час Дунса Скота, стало досить модно говорити про множинність реаль-

ностей, зокрема, з'являються такі концепти як «соціальна реальність», «медіа реальність», «консенсусна реальність», «віртуальна реальність» тощо.

На відміну від концепту «реальність» концепт «дійсність» відображає динамічний вимір буття. Історія філософської категорії «дійсність» є доволі складною та запутаною й веде свій початок від «*véryeia*» (енергейя) «Метафізики» Аристотеля. Американський дослідник Д. Бредшоу вважає, що «хоча Аристотель ніколи не приписував собі честь створення терміна «*véryeia*», важко сумніватися в тому, що він є його винаходом. Він не вживається у грецькій літературі, що передувала Аристотелю та дійшла до нас, і навіть протягом кількох десятиліть після його смерті цей термін можна знайти тільки в творах філософів, які особисто належать до школи самого Аристотеля. В той же час воно зустрічається 671 раз у творах Аристотеля» [2, с.23]. Це слово походило від іменника «*érvov*», від якого було утворено дієслово «*érvérvai*» (трудитися, працювати, займатися, вносити, вводити). В «Метафізиці» найчастіше воно перебуває у концептуальній зв'язці «*érvérvia* (дійсності)» і «*évvaivís* (можливості)», хоча Аристотель співвідносить його й з поняттям «*érvérvia* та пише: «Бо справа – мета, а діяльність – справа, чому і діяльність («*érvérvia*) похідне від справи («*érvov*) і націлена на здійсненність («*érvérvia*)» [1, с.246]. Універсальний характер аристотелівського поняття *véryeia*, багатство і різноманітність його денотацій і конотацій зумовили багатозначність цього терміна. Термін *véryeia* в залежності від контексту став розумітися як дія (акт), діяльність, дійсність, енергія.

Аристотелівські поняття «*véryeia*» та «*évvaivís*» в середньовічній схоластиці перетворилися в пару «*actus*» та «*potentia*» або «дійсність» та «можливість». М. Гайдеггер звертав увагу на помилковість традиційного перекладу на латинську мову грецького терміна *véryeia* і на вкрай негативні наслідки цього перекладу для західної філософії: «*érvérvia*... римляни перевели як *actus*, і одним ударом з цієї причини грецький світ виявився похованим» [10, с.241-242]. За досить переконливої аргументації Гайдеггера, аристотелівська концепція з перенесенням її на латинський ґрунт була витлумачена за схемою «причина і наслідок»; характерна для Аристотеля єдність сили та енергії поступилася місцем їх протилежності і оформилася в уявлення про дві різні реальності, одна з яких обов'язково має передувати в часі іншій. В схоластиці з'являється субстантивація «*actus*» у вигляді «*actualitas*», а в «Сумі теології» Томи Аквінського знаходимо вже чеканну формулу «*Esse est actualitas omnis rei*» («існування

є актуальністю (дійсністю) кожної речі») [13, с.156].

Майстер Екгарт, як відомо, належав до ордену домініканців, як і Тома Аквінський та його вчитель Альберт Великий, якому, як вважають деякі дослідники належить народження концепту «actualitas». Екгарт перекладає це слово на середньовірно-німецьку (Mittelhochdeutsch) мову своїх проповідей і воно первісно писалось як «wercelicheit» і лише згодом перетворилося на «Wirklichkeit». Це слово було утворене на підставі кореня *wirk-*, що перекладається як «дія» й походило від давньогерманського *werkan* – працювати, діяти до якого від додає суфікс «-heit/-keit», за допомогою якого перекладає латинські абстрактні субстантиви з закінченням на «tas». «Wirklichkeit» (або точніше – «wercelicheit») для рейнського Майстера – це актуальність у дусі Альберта та Томи, якою по-справжньому наділений лише Бог (принаймні у його «схоластичних» творах).

У дусі домініканської схоластики, що спирається на вчення про Бога як *actus purus* Екгарт пише: «Gott ist das lautere Wirken» («Бог є виключно Дією») [18, с.186].

Йоан Екгарт фон Гохгейм є одним з найбільш таємничих і загадкових середньовічних мислителів. Його доля також була досить суперечливою: від звичайного сорбонського магістра теології він досягає небачених висот в ієрархії ордену домініканців: стає провінційним пріором ордену в Саксонії, і знову від викладача Паризької *alma mater* до вчителя у Кельні та підозрюваного в інквізиційному процесі, розпочатому авіньонським папою Йоаном XXII. Йоан Екгарт є вкрай суперечливим і загадковим автором. Існує велика кількість трактувань його філософії і спроб інтерпретувати її з бажанням затягнути в той чи інший табір. Дві великі праці по систематизації та видання робіт Екгарта, виконані в XX столітті Й.Кохом і Й.Квінтом, латинські праці і німецькі відповідно, взагалі представляють німецького мислителя та проповідника немов двома різними людьми. Причому, якщо латинські роботи – це роботи схоластичні і практично ортодоксальні, то вибір німецьких проповідей був зроблений з опорою на текст інквізиційного процесу над рейнським Майстером, де були його тези. Шляхом зіставлення тез, які майстер визнав своїми, з проповідями і був проведений відбір. Таким чином, до збірки потрапили найбільш еретичні твори, залучені до інквізиційного процесу.

Рейнський Майстер, змушений проводити проповідницьку роботу серед напівєретичного руху бегінок, сам потрапляє під досить сильний вплив тогочасної жіночої католицької містики, особливо Метхільди Магдебурзької.

На підставі її містичного досвіду, зафіксованому письмово, він розробляє своє знамените розмежування Божественного (Gotheit) та Бога (Gott), які «не схожі як небо і земля». Gotheit розглядається Майстером як чиста потенціальність, навіть певне Божественне небуття, яке знаходиться у повному спокої та спогляданні. Однак пасивне має необхідність в актуалізації, активності, носієм якої є Бог (Gott). Проводячи розмежування між цими поняттями Екгарт проголошує: «Got wirkt, diu gotheit wirkt niht, si enhât niht ze wirkenne, in ir ist kein werc. Si geluogete ûf nie kein werc. Got unde gotheit hât underscheit an wûrken und an nihtwûrken» («Бог діє, Божество ж не діє, – у нього немає необхідності діяти, і в ньому немає ніякої дії. Воно завжди відкидало будь-яку дію. Бог і Божество різняться дією й бездіяльністю») [17, с.432]. Бог є втіленням Буття, реальності. Ця реальність є полем в якому людина-містик в унію *mystica* поєднуються з Богом в єдине ціле, поза яким нічого Реального більше немає. Між «Я» і Богом зникають усі відмінності: «Got und ich wir sîn ein» (Бог і я, ми – одне) [17, с.246]. – проголошує в одній з проповідей німецький містик. Останнє й стало підставою у звинуваченні Екгарта у пантеїстичній ересі.

Wirklichkeit у вустах рейнського проповідника перестає бути простим перекладом альбертіансько-томіського «actualitas» перетворюючись з Божественного *actus purus* у Божествену відчуженість та «бездієву діяльність». Особливого значення цей концепт набуває в останньому трактаті Майстера «Von Abegescheidenheit» («Про відчуженість»), авторство якого викликає певні сумніви у деяких дослідників. В ньому відбувається діалектичне подолання концепції «чистого акту» томіської метафізики. Екгарт пише: «...Бог споконвічно перебував у нерухомій відчуженості й до сих пір перебуває; ... коли Бог створював небо й землю й будь-яку твар, це настільки ж мало торкнулося Його нерухомої відчуженості, якби Він ніколи не створював тварі... коли Син у Божестві захотів стати людиною й став і терпів муки, то це мало торкнулося нерухомої відчуженості Бога, як якщо б Він ніколи людиною й не ставав» [12, с.246].

Ключовий концепт «Abgeschiedenheit» в цьому трактаті Екгарта означає стан відірваності від усякого творіння і створеного, від світу і від себе. Це умови перебування в чистоті від створених речей, від прихильності до них. Причому тут не йдеться про фізичну або просторову віддаленість, але про відчуженості серця від мирських речей. У прориві до Божества долається дихотомія Творця і творіння, тому що, поки людина мислить у цих категоріях, вона все ще перебуває у створеному і стосується створеного. Вона все ще має

справу з речами світу цього, а значить не досягла чистої відчуженості (*Abgeschiedenheit*), яка не знаходиться ні в якому відношенні з речами. Як пише сучасний дослідник Дж.Капуто «У прориві [до Божества] вся концептуальна структура акту і актуального, причини та ефекту долається» [14, р.246].

Втім, ті містичні напашування, що надає концепту «*Wirklichkeit*» Йоан Екгарт фон Гохгейм, згодом зникають у німецькому філософському дискурсі, як зникає згодом і згадування імені рейнського містика. У нового творця німецької філософської мови Християна Вольфа слово «*Wirklichkeit*» стає лише перекладом схоластичного «*actualitas*» та означає визначеність існування або реалізацію можливого. В «Німецькій метафізиці» («Розумних думках про Бога...») видання 1729 року він пише: «*Es muß also außer der Möglichkeit nochwas mehrers dazu kommen, wenn etwas seyn soll, wodrch das Mögliche seine Erfüllung erhält. Und diese Erfüllung des Möglichen ist eben dasjenige, was wir Wirklichkeit nennen*» («Необхідно також, що до можливості долучається децjo інше, коли децjo повинно бути, внаслідок чого певна можливість отримує своє здійснення [виповнення]. І це виповнення можливого є тим самим, що ми називаємо дійсністю») [23, s.127]. А. Баумгартен та Г. Ф. Маер продовжують тлумачити категорію «*Wirklichkeit*» (дійсності) у дихотомії з категорією *Möglichkeit* (можливості). Ця ж традиція знаходить своє втілення в кантівській «Критиці чистого розуму»: «*Das Wirkliche ent nichts mehr als das Mögliche*» («Дійсне не містить нічого понад просто Можливе») [19, s.231]. Свого апофеозу концепт «*Wirklichkeit*» досягає у знаменитому гегелівському вислові «*Was vernünftling ist wirklich; und wirklich ist vernünftling*» («Що розумне, то дійсне, що дійсне, то розумне»), що викликало безліч тлумачень. В «Енциклопедії філософських наук» категорії реальності (*Realität*) та дійсності (*Wirklichkeit*) принципово розмежовуються. Якщо Реальність є другорядною категорією з концептуальної рубрики «Якість» («якість як сутнісна визначенність у протилежність запереченню, що міститься у ній та відмінна від неї, є реальністю» [7, с.229]), то Дійсність стає однією з ведучих категорій, що позначає єдність сутності та існування («Дійсність є безпосередньо повстала єдність сутності та існування, або ж внутрішнього і зовнішнього» [7, с.312]). Гегель, наводячи довжелезну цитату з «Метафізики» Аристотеля наприкінці 3-го тому «Енциклопедії...», немов намагається завершити аристотелівсько-альбентіансько-вольфівській концептуальний ланцюг з

«*vérycia*» – «*actualitas*» – «*Wirklichkeit*». Місця для містичного «*wercelicheit*» Йоана Екгарта звичайно не знаходиться...

У німецькій філософській традиції розмежування «*Wirklichkeit-Realität*» зберігається аж до середини XX сторіччя (достатньо згадати «*Denken und Wirklichkeit*» А.Шпіра (1873) або «*Möglichkeit und Wirklichkeit*» Н. Гартмана (1938). Але під впливом англomовної філософії починаючи з 50-х років, категорія «дійсності» все більше ототожнюється з категорією «реальності» свідченням чого є наведений на початку переклад вітгентанівської тези 2.063 «Блакитної книги» та трактату П. Бергера та Т. Лукмана «Соціальне конструювання реальності» («*Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit*» – німецькою, «*The Social Construction of Reality*» – англійською). У марксизмі та радянському діалектичному матеріалізмі, що наслідували німецькому ідеалізові в понятійно-категоріальному апараті, категорія «дійсність» найчастіше вживалася в протиставленні категорії «можливість», як дійсне буття сущого, тобто буття сущого в дії. Разом з тим, дійсність ототожнюється з об'єктивною реальністю як конкретно розвинена сукупність природних і суспільно-історичних явищ: що все існує з необхідністю як результат закономірного розвитку природи, суспільства і духовної культури в її об'єктивному значенні.

Актуальності проблема розмежування категорій «реальність» та «дійсність» набуває в зв'язку з появою радикального конструктивізму, пов'язанного з іменами П. Ватцлавіка, Е. фон Глазерсфельда, Г. фон Фюрстера та Г. Рота. Як стверджує один з найяскравіших представників цього напрямку Герхард Рот, жодний дійсний предмет не є реальним, а жодний реальний – дійсним. Однак аналіз розуміння цих категорій у сучасній епістемології лежить за межами нашої статті й стане предметом подальших розвідок.

Таким чином, викладена ж історія походження категорій «*realitas*» та «*Wirklichkeit*» дозволяє стверджувати, що ці концепти, створені Дунсом Скотом та Майстером Екгартом, відбивали не лише мовні особливості, але й принципово різні онтологічні настанови, що відбилися у подальшому розвитку західної метафізики.

Ці два найвидатніші представники Пізньої Схоластики на підставі «*realitas*» та «*Wirklichkeit*» створюють дві принципово відмінні моделі схоластичної онтології, що стали джерелом двох метафізичних парадигм епохи Модерну: реїстичної (англо-французької) та актуалістської (з якої виростають Німецька Класика та Романтизм).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аристотель. Метафизика // Аристотель. Сочинения в 4 томах – М.: Мысль, 1976. (Философское наследие) – Т. 1 / ред. и авт. предисл. В.Ф. Асмус. – С.63-368.
2. Брэдшоу Дэвид. Аристотель на Востоке и на Западе: метафизика и разделение христианского мира / Дэвид Брэдшоу; пер. с англ.; Отв. ред. А.Р. Фокин / Ин-т философии РАН. М.: Языки славянских культур, 2012. – 384 с.
3. Витгенштейн Л. Голубая книга / Л. Витгенштейн; Пер. с англ. В. П. Руднева. — М.: Дом интеллектуальной книги, 1999. – 127 с.
4. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат / Л. Витгенштейн; Пер. с нем. Добронравова И. и Лахуты Д.; Общ. ред. и предисл. Асмуса В. Ф. – М.: Наука, 1958. – 133 с.
5. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн; Пер. с нем. М. С. Козловой и Ю. А. Асеева. Ч. I. – М.: Гнозис, 1994. – 317 с.
6. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus. Філософські дослідження / Вітгенштайн Людвіг ; пер. з нім. Є. Поповича. – К.: Основи, 1995. – 311 с.
7. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. – Т. 1. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель; Пер. Б. Г. Столпнера, отв. ред. Е. П. Ситковский. – М.: Мысль, 1974. (Философское наследие) – 452 с.
8. Дунс Скот Иоанн. Избранное / Блаженный Иоанн Дунс Скот. – М.: Изд-во Францисканцев, 2001. – 583 с.
9. Філософський словник /За ред. В.І.Шинкарука. – 2. вид. I доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
10. Хайдеггер М. Наука и осмысление // Хайдеггер М. Время и бытие: статьи и выступления / Сост., пер. с нем. и комм. В. В. Библина. — М.: Республика, 1993. – С.214-286.
11. Шопенгауэр А. Новые паралипомены: отдельные, но систематически изложенные мысли о разного рода предметах // Шопенгауэр А. Введение в философию; Новые паралипомены; Об интересном: Сборник / Пер. с нем.; Худ. обл. М. В. Драко. – Мн.: ООО «Попурри», 2000. –С.55-362.
12. Экхарт. Об отрешенности / Экхарт; изд. подготовил М. Ю. Реутин. – М.-СПб.: Университетская книга, 2001. – 432 с.
13. Aquinas, S. Thomas. Summa theologiae / Thomas Aquinas; Ed. Petrus Caramello. Taurini: Marietti, 1952. – 378 p.
14. Caputo J. Mystical Element in Heidegger's Thought. – New York : Fordham University Press, 1986. – 321 p.
15. Duns Scotus Ioannes. Questiones subtilissime in metaphysicam Aristotelis [Electronic resource] / Ioannes Duns Scotus. – Access to the document: www.franciscan-archive.org/scotus/index.html.
16. Duns Scotus Ioannes. Tractatus de primo principio / Ioannes Duns Scotus. – Moscoviae, 2001. – 181 p.
17. Eckhart Meister. Die deutschen und lateinischen Werke. Herausgegeben im Auftrage der Deutschen Forschungsgemeinschaft. 11 Vols. Stuttgart and Berlin: Verlag W. Kohlhammer, 1936. – 542 S.
18. Heidegger Martin Die Kategorien- und Bedeutungslehre des Duns Scotus. / Martin Heidegger. – Frankfurt am Main, 1916. – 245 S.
19. Kant Immanuel. Kritik der reinen Vernunft./ Immanuel Kant. – Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1990. – 456S.
20. The Oxford Dictionary of Philosophy. – Oxford University Press, 2008. – 416 p.
21. Wittgenstein Ludwig. Logisch-philosophische Abhandlung, W. Ostwald (Hrsg.), Annalen der Naturphilosophie, Band 14, 1921. – 131 S.
22. Wittgenstein Ludwig. Tractatus Logico-Philosophicus /containing the original German, alongside both the Ogden/Ramsey, and Pears/McGuinness English translations: Published by Kegan Paul London, 1922.
23. Wolff Christian. Vernünftige Gedanken von Gott, der Welt und der Seele des Menschen, auch allen Dingen überhaupt / Christian Wolff – Hildesheim, 1983. (Репринт издания: Frankfurt; Leipzig, 1729.) –564 S.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2014

REFERENCES:

1. *Arystotel. Metafyzyka* (Aristotle. Metaphysics). Sochyneniya v 4 tomah, Moscow, 1976. Vol. 1. P.63-368.
2. *Bredshou David*. Arystotel na Vostoke i na Zapade: metafizika y` razdelenye hristianskogo mira (Aristotle East and West: Metaphysics and the Division of Christendom). Moscow, 2012. 384 p.
3. *Wittgenstein L*. Golubaya knyga (The Blue Books). Moscow, 1999. 127 p.
4. Wittgenstein L. Logiko-filosofskiy traktat (The Logical-Philosophical Treatise) / Per. s nem. Dobronravova Y. i Laxuty D. – Moscow, 1958. – 133 p.
5. *Wittgenstein L*. Filosofskie raboti (The Philosophical works). Moscow, 1994. 317 p.
6. *Wittgenstein L*. Tractatus Logico-Philosophicus. Filosofski doslidzhennya (The Logical-Philosophical Treatise. The Philosophical Investigations). Kyiv, 1995. 311 p.
7. *Hegel G. W. F*. Enciklopediya filosofskikh nauk. T. 1. Nauka logiki (The Encyclopedia of the Philosophical Sciences. Vol.1. The Science of Logic). Moscow, 1974. 452 p.
8. *Duns Scot John*. Izbrannoe (The Favorites). Moscow, 2001. 583 p.
9. *Filosofskiy slovyk* (The Philosophical dictionary). Kyiv, 1986. 800 p.
10. *Heidegger M*. Nauka i osmysleniye (The Science and comprehension). Moscow, 1993. p.214-286.
11. *Schopenhauer A*. Novie paralipomeny (New Paralipomena). Moscow, 2000. P.55-362.
12. *Eckhart*. Ob otreshennosti (On Detachment). Moscow-St. Petersburg, 2001. 432 p.
13. Aquinas, S. Thomas. Summa theologiae, 1952. 378 p.
14. Caputo J. Mystical Element in Heidegger's Thought. New York, 1986. 326 p.

15. Duns Scotus Ioannes. *Questiones subtilissime in metaphysicam Aristotelis* [Electronic resource]. Access to the document: www.franciscan-archive.org/scotus/index.html.
16. Duns Scotus Ioannes. *Tractatus de primo principio*. Moscoviae, 2001. 181 p.
17. Eckhart Meister. *Die deutschen und lateinischen Werke*. Herausgegeben im Auftrage der Deutschen Forschungsgemeinschaft. 11 Vols. Stuttgart and Berlin: Verlag W. Kohlhammer, 1936. 542 P.
18. Heidegger Martin *Die Kategorien- und Bedeutungslehre des Duns Scotus*. Frankfurt am Main, 1916. 245 P.
19. Kant Immanuel. *Kritik der reinen Vernunft*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1990. 456 P.
20. *The Oxford Dictionary of Philosophy*. Oxford University Press, 2008. 416 p.
21. Wittgenstein Ludwig. *Logisch-philosophische Abhandlung*, W. Ostwald (Hrsg.), *Annalen der Naturphilosophie*, Band 14, 1921. 131 P.
22. Wittgenstein Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus* /containing the original German, alongside both the Ogden/Ramsey, and Pears/McGuinness English translations: Published by Kegan Paul London, 1922.
23. Wolff Christian. *Vernünftige Gedanken von Gott, der Welt und der Seele des Menschen, auch allen Dingen überhaupt* / Christian Wolff – Hildesheim, 1983. (Reprint of the editio: Frankfurt; Leipzig, 1729.). 564 P.

Попов Володимир Юрійович – доктор філософських наук, доцент, професор
 Донецький національний університет
 Адреса: 83001, м. Донецьк, вул. Університетська, 24
 E-mail: popovmak@mail.ru

Popov Vladimir Yurievich – doctor of philosophical sciences, associate professor, Full Prof.
 Donetsk national university
 Address: 24, Universitetskaya str., Donetsk, 83001
 E-mail: popovmak@mail.ru